

MONİTORİNG VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ

(düşüncələr və mülahizələr)

edilməsi xüsusi bir önəm daşıyır, amma bu sənədə "məqsəd" və "gözlənilən nəticələr" qrafaları (tədbir nə məqsədlə daxil olunur və həyata keçirilməsindən nələr gözlənilir) mütləq nəzərdə tutulmalıdır, çünki məqsədi və nəticəsi əvvəlcədən müəyyənləşdirilməyən tədbir deklarativ xarakter daşımaqla heç bir mahiyyət kəsb etmir.

Fəaliyyət planına əsasən, iş keyfiyyətinin monitorinqlər vasitəsilə aşkar olunub nəticələrinin pedaqoji şurada müzakirəyə çıxarılması tədbirlərin daxil olunması məktəbdaxili nəzarətin şəxsləndirilməsi baxımından daha əhəmiyyətlidir.

Məktəbdaxili qiymətləndirmə növü kimi diaqnostik qiymətləndirmələrin əsasında dayanan ilkin səviyyənin monitorinqi, xüsusilə ibtidai təhsildə təşkilatı baxımdan mürəkkəbliyi ilə diqqəti cəlb edir. Məntiqlə yanaşaraq, uşaqlarda şəxsiyyətəyönümlü keyfiyyətlərinin tədrisən təşkilatında, onların sosiallaşması və ətraf ələmə, ekologiyaya baxışlarında psixoloji tarazlığı təmin edilməsində, təhsillənməyə maraqlı oyaşılmasında ibtidai təhsilin əhəmiyyəti və dəyəri ölçüyəgəlməzdir. Bu mənada ibtidai mərhələni haqlı olaraq təhsilin bünövrəsi adlandırılır, o şertlə ki, bünövrə möhkəm və etibarlı dayaqlar üzərində qurulur. İbtidai təhsil sahəsində fəaliyyətlərin, şagirdlər üçün irəli sürülən tələblərin reallaşdırılması vəziyyətinin monitorinqlərdən keçirilib qiymətləndirilməsi və nəticələndirilməsi zəruri təkliflərin hazırlanması həm müəllimlərin, həm də məktəb rəhbərliyinin ən ümdə vəzifəsi hesab olunmalıdır. Əminliklə deyə bilərik ki, bu istiqamətdə işlər, ilk növbədə, birinci sinfə qəbul edilən uşaqların müəllim tərəfindən hərtərəfli tanınmasından başlanılır. Müxtəlif mənəvi ab-hava və maddi imkanlara, fərqli dünyagörüşlərə malik ailələrdə böyüyüb tərbiyə alan uşaqların müşahidələri əsasında fərdi-psixoloji, idraki xüsusiyyətlərini, məlumatlılıq səviyyəsini, meyl-maraq dairəsini, təfəkkür tərzini, davranışlarını, ünsiyyət etiketlərinə əməl etmələrini öyrəniş onları hamı üçün bərabər olan təhsil məkanı daxilində vahid məqsədə doğru yönəltmə, təbii ki, sadə proses deyildir, müəllim geniş təcrübə, metodik kamillik, yaş fiziologiyası və psixologiyasına bələdlik, özünə qarşı inam yaratmaqla uşaqlarla əməkdaşlıq etmək məharəti tələb edir. Bu baxımdan ibtidai sinif üzrə pedaqoji kadrların hansı səviyyədə peşəkarlıq və səriştəlilik keyfiyyətlərinə malik olmaları, eləcə də pedaqoji kadr hazırlığına verilən tələblərin xüsusi çəkisini təsvir etmək heç də çətin deyildir (bəzən fikirləşsən ki, "İbtidai sinif müəllimi" ixtisasını yenidən bitirmiş gənc mütəxəssisə, hələ xeyli təcrübəsiz olduğu halda, I sinif həvalə etmək nə dərəcədə düzgündür?! Ümumiyyətlə, ibtidai təhsil mərhələsində "müəllim köməkçisi" statı təbii deyil, zamanı yetişməyibmi?!).

Birinci sinfə qəbul olunan uşaqlarla tanışlıq və ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsi bilavasitə müəllimin öhdəliyidir, uşaqların dövlət standartları ilə müəyyənləşdirilmiş təlim nəticələrinə yiyələnməsinin və bu prosesdə müəllimin fəaliyyətinin monitorinqlər vasitəsilə izlənməsi, eləcə də vəziyyətdən asılı olaraq, zəruri tədbirlərin görülməsi məktəb rəhbərliyinin üzərinə düşür. İbtidai təhsilin keyfiyyətinin müasir dövrün tələblərinə cavab verməsi üçün müəllimlərlə yanaşı, məktəb rəhbərləri, xüsusilə maraqlı olmalıdır, çünki şagirdlərin ibtidai təhsildən sonrakı təhsil səviyyəsindəki təlim nailiyyətləri bilavasitə ibtidai mərhələdə qazanılmış nəticələrə sıx bağlıdır. Əgər şagirdlərin texniki və humanitar təfəkkürünün, estetik dünyagörüşünün, fiziki imkanlarının, həyatı bacarıqlarının inkişafı istiqamətində, habelə onlarda düzgün, şüurlu, ifadəli və sürətli oxu, eləcə də yazı və hesablama vərdişlərinin, məntiqi və qeyri-standart düşüncə tərzinin, nitq mə-

"Təhsilin keyfiyyətinin təminatı başlıca strateji prioritetə çevrilməlidir. Təhsilin yüksək keyfiyyətini təmin etmək üçün təhsil sahəsində monitorinq sistemi inkişaf etdirilməlidir... Ümumi təhsilin səviyyələri nəzərə alınmaqla şagird nailiyyətlərinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üzrə sistem təkmilləşdirilməlidir"

"Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"ndan

cəsinə görə tədbir görülmüşə, onun fəsadları summativ qiymətləndirmələr zamanı üzə çıxır. Yaxud, sinif daxilində aparılan summativ qiymətləndirmələr vaxtılı-vaxtında deyil, başdanasovdu pedaqoji ələmə əhəmiyyətli tədbir rəhbərliyinin apardığı böyük summativlərdə müəllimin səhənkər münasibəti açıq-aydın hiss olunur. Böyük summativlərin müəyyən edilmiş qaydada keçirilməməsi isə məktəbdə təhsil fəaliyyətlərinin başlı-başına buraxılması nünəməsi kimi qiymətləndirilməlidir. Bu, bir daha sübut edir ki, məktəbdaxili qiymətləndirmə növləri vahid prosesin quruluşu tərkib hissələridir və onlardan hər hansı birinin uğursuz həyata keçirilməsi şagirdlərin təlim keyfiyyətinə və inkişafına ciddi zərər də mənfi təsir göstərir. Ona görə də məktəblərdə təlimdə irəliləyişlərin müəyyənləşdirilməsi və standartların mənimsənilməsi vəziyyətinə aid monitorinqlər V sinifdən başlayaraq IX sinfin sonuna qədər hər dərəcə üzrə sistemli şəkildə təşkil edilərək nəticələrin obyektiv qiymətləndirilib zəruri tədbirlərə müsbət təsir yarada bilər. Həm də düşünürük ki, fərdi keyfiyyətləri və yekun təlim nəticələri nəzərə alınmaqla sinif müəlliminin tərəfindən hər şagirdə əsaslandırılmış pedaqoji-psixoloji xasiyyətəmə tərtib edilməsi növbəti təhsil səviyyəsində onlarla aparılan təlim-tərbiyə işlərinin düzgün və səmərəli tənzimlənməsinə müsbət təsir göstərmiş olar.

Yeri gəlmişkən, ibtidai mərhələdə təlim keyfiyyətinə ciddi xələf gətirən bir məsələdə hamı keçmək mümkün deyildir. Bu, eyni, yaxud müxtəlif ibtidai siniflərdə bəzi fənlərin, hətta bir fənnin tədrisinin ayrı-ayrı müəllimlərə həvalə edilməsi, eləcə də müəllimin dərəcəsi vəziyyətinin dəyişdirilməsidir ki, nəticədə şagirdlərin pedaqoji takt və təcrübə, psixoloji yanaşma cəhətdən fərqli cəhətlərə ünsiyyətdə olmaları onlarda çətinlik yaratmaqla mənəvi durumlarında mənfi izlər buraxır, mənimsəmə keyfiyyətini aşağı salır. Belə vəziyyətin mövcud olduğu siniflərdə aparılan monitorinqlərin nəticələri, təbii ki, əhəmiyyətli və etibarlı hesab edilə bilməz.

İbtidai təhsildən sonra icbari ümumi orta təhsil mərhələsinə qədəm qoyan şagirdlərin bu və ya digər fənn sahələri üzrə məlumatlılıq səviyyəsi, həmçinin məntiqli və qeyri-standart düşüncə tərzini, təfəkkür çevikliyini, nitq inkişafı və ünsiyyət mədəniyyəti, təhlil və nəticə çıxarma bacarığı, dərketmə və qayrama qabiliyyəti təlim keyfiyyətinin təminatında vacib xüsusiyyətlər kimi müəllimlərə daha çox maraqlandıran cəhətlərdir. Təbii ki, ibtidai səviyyəni başa vuran bütün şagirdlərin həmin keyfiyyətlərə tam şəkildə malik olmaları reallıqdan uzaqdır, lakin ibtidai sinif müəlliminin hər şagird üçün yazmalı olduğu xasiyyətəmə onların təsnif edilməsi üçün ilkin təsvir yarada bilər.

Bununla belə, etiraf olunmalıdır ki, ümumi orta təhsilin başlanğıc mərhələsində ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsi istiqamətində aparılan monitorinqlərin nəticələrində şagirdlərin potensial təhsiləmə və təhsili davam etdirmə imkanları, idraki xüsusiyyətləri, fitrətən formalaşmış təfəkkür tərzinə uyğun gələcək inkişaf perspektivləri, eləcə də ibtidai təhsil dövründə əldə etdikləri nailiyyətlərin keyfiyyət göstəriciləri daha aydın təsvir olunur. Bütün bu amillər ümumi orta təhsil səviyyəsində fəaliyyətlərin planlaşdırılması və reallaşdırılmasında əhəmiyyətli və səfərbəredici rol oynayar.

Ümumi təhsilin bu səviyyədə keçirilmə monitorinqlərə xas olan əsas xüsusiyyətlərdən biri onların tədqiqində fasiləsizliyin təmin edilməsidir. Belə ki, əgər müəllim (müəllimlər) tərəfindən şagirdlərin təlimdə irəliləyiş səviyyəsi müntəzəm izlənilib nəti-

çün ki, bu monitorinqlər ümumi təhsil sahəsində həyata keçirilən fəaliyyətlərin dövlət təhsil siyasətinin tələblərinə uyğun qurulub-qurulmadığını, təhsil məqsədlərinin, təlim-tərbiyə prosesinin öyrədici (tədris fənləri üzrə dövlət standartlarında müəyyənləşdirilmiş zəruri biliklərin mənimsənilməsi ilə yanaşı, şagirdlərdə təhlil, təbii, müqayisə, müstəqil öyrənmək, araşdırma aparmaq, təqdim etmək bacarığı və səriştələrinin, məntiqli, qeyri-standart, azad və yaradıcı düşüncə tərzinin, planlaşdırma və idarəetmə elementlərinin formalaşdırılması və s.), tərbiyəedici

Düşüncələr olar ki, Ulu Öndər Heydər Əliyevin vaxtilə inamlı söylədiyi "Biz gələcəkdə Azərbaycan təhsilinin daha da təkmilləşməsinə, keyfiyyətinin yüksəlməsinə nail ola biləcəyik" müddəası, əslində, ölkəmizdə təhsilin inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi və həyata keçirilməsi yollarını hədəfləyən konseptual əhəmiyyətli "Dövlət Strategiyası"nda monitorinqin rolunun xüsusi dəyərləndirilməsi üçün, heç şübhəsiz, məntiqli əsas olmuşdur. Mübahisəzərərli deyil ki, müasir dövrimizdə monitorinq tədbirləri təhsil sistemində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vəzifə və öhdəliklərin yerinə yetirilməsi vəziyyətini, keyfiyyət am-salını üzə çıxaran başlıca vasitədir. Obrazlı desək, bu gün monitorinqlər təhsilin dəyər əyərini nümayiş etdirən məhkəmə dəyərindədir.

Azərbaycanın təhsil terminologiyasına "monitorinq" anlayışı, əsasən, ötən əsrin 90-cı illərindən etibarən daxil olmaqla geniş işlənməyə başlanmış və hazırda elmi-pedaqoji-psixoloji aspektlə aparılan müşahidələrin nəticələrinə müvafiq olaraq, strateji təhlil, təkmilləşməyə, tərəqqiyə, yaradıcı fəaliyyətə, modernləşməyə aparılan müntəzəm proses mənasında qəbul edilmişdir. Belə də demək mümkündür ki, monitorinq-təhsil sahəsində keyfiyyətin təminatına yönəlməli sistemli və düşünülmüş pedaqoji nəzarəti ehtiva edən iş formasıdır.

Məlumdur ki, ümumi təhsil sistemində qiymətləndirmələr üzrə rəsmi qanunvericilik sənədlərində nəzərdə tutulan məktəbdaxili, milli və beynəlxalq qiymətləndirmələrin hər biri özünəməxsus strateji əhəmiyyət kəsb et-sədə də, etiraf olunmalıdır ki, diaqnostik, formativ, summativ qiymətləndirmə növlərini məntiqli əsasla özündə birləşdirən məktəbdaxili qiymətləndirmə şagirdlərin bütövlükdə ümumi təhsil nailiyyətlərini obyektiv əks etdirən güzgü rolunu oynamaqdadır və səmərəli, məqsədyönümlü təbii olunduqda, həqiqətən, təhsilin keyfiyyətini idarə edilməsində güclü vasitəyə çevrilir. Bu qiymətləndirmə növləri uşaq məktəbə qədəm qoyan gündən ümumi təhsili bitirənədək onu müşayiət edir. Bir-birilə ümumi təhsilə bağlı olan, biri digərini tamamlayan bu qiymətləndirmə növlərinin hər birinin sanki şagird qarşısında öz öhdəliyini və missiyasını mövcuddur. Belə ki, müəyyən edilmiş rəsmi formata görə, diaqnostik qiymətləndirmə ilkin səviyyənin monitorinqi vasitəsilə fənlər üzrə təlim prosesinin hər hansı bir mərhələsində yeni təqdim olunan tədris vahidi (vahidləri) barədə şagirdlərin malik olduğu məlumatların, bilik və bacarıqların üzrə çıxarılıb qiymətləndirilməsi və müvafiq nəticələr əsasında korreksiyaedici, ni-zamlayıcı, inkişafetdirici tədbirlərin planlaşdırılıb həyata keçirilməsinə; formativ qiymətləndirmə irəliləyişlərin monitorinqini aparmaqla hər bir fənn üzrə məzmun standartlarının mənimsənilməsinə yönəlməli fəaliyyətlərin müşahidə olunaraq izlənilməsinə və bu prosesdə şagirdlərə çətinlik yaranan problemlərin müəyyənləşdirilib aradan qaldırılmasına; summativ qiymətləndirmə monitorinq tədbirləri təbii olmaqla fənlərlə bağlı məzmun standartlarının mənimsənilməsi sahəsində təhsilçilərin təlim nailiyyətlərini aşkar olunmasına, zəruri hallarda qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsinə xidmət edir. Bunlarla yanaşı, məktəbdaxili qiymətləndirmə növlərinə aid monitorinqlər ümumi təhsilin dövlət standartlarında müəyyən olunan istiqamətlər üzrə fəaliyyətlərin hansı səviyyədə reallaşdırılmasını da üzrə çıxarır. Həmin monitorinqlərin dəyəri bilavasitə onun nəticələrinin obyektiv və səriştəli təhlili, "stabillik rejimindən inkişaf rejiminə keçid" (A. Cahangirov, "Təhsilimiz: dünən-dən sabaha. Optimistin baxışları. Bakı, "Şərq-Qərb" 2020) hədəfləyən fəaliyyətlərin düzgün və səmərəli təşkil, başqa sözlə, etibarlı idarə olunması ilə müəyyən edilir.

Xüsusi olaraq həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, bu monitorinqlər ümumi təhsil sahəsində həyata keçirilən fəaliyyətlərin dövlət təhsil siyasətinin tələblərinə uyğun qurulub-qurulmadığını, təhsil məqsədlərinin, təlim-tərbiyə prosesinin öyrədici (tədris fənləri üzrə dövlət standartlarında müəyyənləşdirilmiş zəruri biliklərin mənimsənilməsi ilə yanaşı, şagirdlərdə təhlil, təbii, müqayisə, müstəqil öyrənmək, araşdırma aparmaq, təqdim etmək bacarığı və səriştələrinin, məntiqli, qeyri-standart, azad və yaradıcı düşüncə tərzinin, planlaşdırma və idarəetmə elementlərinin formalaşdırılması və s.), tərbiyəedici

Fəaliyyət planının hansı formada tərtib

Aydın ƏHMƏDOV,
Azərbaycan Respublikasının
Təhsil İnstitutunun direktor müavini,
Əməkdar müəllim